

3. stejně by mohlo odpadnouti odůvodnění viny při doznání její,

4. konečně by mohl i protokol o hlavním líčení, kde není zvláštních formálností, nových důkazů nebo úchylek od důkazů provedených v řízení přípravném nahrazen býti pouhým záznamem: ku př. při líčení vyslechnuti svědci a čteny navržené spisy — a líčení mělo normální průběh — k němuž by se mohl připojit i zkrácený rozsudek, jak shora naznačeno.

Zejména by se tak docílilo zjednodušení v řízení přestupkovém.

To jsou některé body, kde by zjednodušením písemných forem dalo se docílit úspory práce.

Uvážíme-li, že vlastní soudcovská práce, totiž hlavní líčení a vynesení rozsudku ústně, vyžaduje vlastně po soudci méně práce, nežli napsání protokolů a rozsudků, že zejména přestupkový soudce, který v týdnu tři plně půldny koná hlavní líčení, má s písemným vyhotovováním rozsudků a psaním protokolů práce po celý týden, můžeme si představit, jaké úspory práce by se tím mohlo docílit. Zejména by se zkrácené protokolování a rozsudek dalo použít v případech, kde nejde spis do vyšší stolice následkem opravných prostředků.

Já jsem přesvědčen, že při úsporách shora naznačených, praxí tak uspořádané, nerozvleklých protokolech, zejména přípr. jednání, při pravé ústnosti jednání dala by se uspořit aspoň čtvrtina, ne-li třetina vší práce soudcovské, ne-li ještě více. Bylo by v zájmu věci, aby se soudcovská, ba snad i nesoudcovská veřejnost o věci rozhovořila, podaly snad nové náměty ještě a to, co zde je podáváno, propracovalo, aby pro nový stát vytvořila se také zdárná bezformální, dobrá praxe, kterou bychom byli cizíně vzorem.

Theorie kvantitativní.

[Vilibald Mildschuh.

(Pokračování.)

C. Důvody svědčící pro teorii kvantitativní.

Z dogmatického přehledu, který tu byl podán, vysvítá, jak značné proměny prodělaly během doby jednotlivé složky kvantitativní teorie. Jestliže přes tyto metamorfosy základní kostra kvantitativní teorie zůstala vývojem myšlenek celkem nedotčena, je to důkazem velké životní schopnosti její. Vskutku jsou tu silné důvody, které nasvědčují správnosti této teorie.

1. Theorie kvantitativní podává nejjednodušší vysvětlení přesunů cenových, ku kterým dochází při velkém rozmnožení peněz.

Sem patří především zkušenosti s papírovou měnou, které prodělaly skoro všechny státy — a které to během doby nebyly? —, které v tísní finanční byly nuceny uchýliti se k tomuto nejnadhšímu zdroji důchodů, k tisku bankovek. Následky takového převýdeje bankovek dostavily se všude v tom, že kovové peníze zmizely brzo z oběhu (buďto thesaurací, nebo vývozem) a kov (zlato, stříbro) obdržel větší nebo menší, během doby kolísající ažio oproti papírovým penězům. Tím zároveň znehodnocuje se i měna státu s papírovou měnou oproti měnám sousedních států a směnečné kursy na cizinu stoupají (Tooke mluví tu o depreciaci, Wagner o »Entwertung des Papiergeldes«). Ale současně stoupají i v zemi s papírovou měnou samé ceny statků a práce, a to měrou nestejnou, čímž způsobovány jsou nespravedlivé sociální přesuny. (Tooke mluví tu o alterations in the value of the currency, Wagner o »Wertverminderung des Papiergeldes«). Tyto následky dostavily se všude, kde došlo k převýdeji papírových peněz (ať bankovek nebo státovek). Z Francie znám je z počátku 18. století geniálně podvodný systém Lawův, jenž měl pomocí výdeje bankovek bankou Lawem založenou Francii učiniti mocnou a bohatou. V krátké době bylo vydáno více než za 2 miliardy bankovek; leč přes všechny geniální prostředky udržet jejich hodnotu, přece pozbyly brzo důvěry a pozbyly oproti kovu až 60% hodnoty, až konečně r. 1721 tento bankovkový dluh státní byl aspoň z části proměněn v 2% rentovní dluh založený.³⁸⁾ Ještě většímu znehodnocení propadly assignáty, vydané francouzskou revolucí. Těch bylo vydáno během několika málo let dokonce přes 45 miliard franků. Při tomto ohromném převýdaji málo pomohlo, že byly »založeny« církevními statky; kupní síla jich klesala vždy víc³⁹⁾ a zároveň jich kursování hodnota oproti kovu, takže v krátké době několika let (1789—1796) klesla ze 100 až k úplnému znehodnocení. Anglie má své zkušenosti z dob napoleonských válek, které nejsou ani tak důležité svou intenzitou jako literárními spory, které se k nim pojily (Ricardo — Tooke a j.). R. 1797 byla zrušena povinnost anglické banky směnit bankovky na požádání kovem a v příštích letech oběh bankovek stoupl značně (z 11¼ mil. L v letech 1791—96 až na 24.1 mil. L v r. 1810). Současně s tím stoupala i tržní cena zlata v prutech (z původní ražební hodnoty 3 L 17 sh 10½ d, po případě, odpočítáme-li ztrátu úrokovou, z 3 L 17 sh 6 d až na 4 L 19½ sh v r. 1811) a v stejném poměru stoupaly i směnečné kursy na cizinu, z počátku jen málo nad pari, avšak

³⁸⁾ Viz článek prof. Šusty »Systém Lawův a dnešní svízele valutní« (Česká Revue, červen 1918).

³⁹⁾ Viz na př. ceny snídané výboru pro obecné blaho otištěné podle Stourma (Le Finances de l'ancien Régime et de la Révolution, Paříž 1885), u Jastrowa »Geld und Kredit«.

v letech 1809 a 1810 postupně až na 15 až 20% nad pari. Kdežto však toto znehodnocení (depreciace) činilo jen 4 až nejvýše 20 procent, ceny potřeb životních a mnohých jiných předmětů podle Tooka⁴⁰⁾ v jedné části tohoto období stouply o 50 až 100 procent i výše, později však zase klesly až k bodu začátečnímu i pod něj. Spojené Státy americké vykazují častější zkušenosti s papírovými penězi, nejdůležitější jsou však osudy t. zv. kontinentálních peněz (1775—1781) a o sto let později státovek, vzniklých za občanské války v letech 1862 a 1863 t. zv. greenbacks. V obou případech důsledkem převýdaje bylo velké ažio zlata a velké stoupnutí cen všech statků. Ale konečné osudy byly rozdílné. V prvním případě, kde poměr papírových peněz ke kovu klesl r. 1781 až na 1 : 500, kongress zastavil další výdej a zároveň zrušil platnost těchto peněz bez jakékoli náhrady (státní bankrot). V druhém případě nebylo znehodnocení tak velké (nejvyšší ažio zlata 185% v červenci 1864), a tu podařilo se ponenáhlu tím, že oběh těchto státovek byl zmenšen a později — pro odpor strany inflacionistické, nepřející si další zmenšování — aspoň na určité výši fixován, hodnotu jich zase povznést na původní výši.⁴¹⁾ Jestliže však v zemích uvedených lze éru papírových peněz považovati celkem za výjimku, jsou tu naopak zase jiné země, kde možno hospodářství s papírovými penězi považovati skoro za pravidlo, spořádané poměry peněžní za výjimku. Sem patří Rakousko, Itálie, Rusko, Turecko a jednotlivé jihoamerické státy. I zde všude zase tytéž zkušenosti. Kov zmizí z oběhu a obdrží ažio oproti papírovým penězům; toto ažio vlivem politických i hospodářských poměrů značně kolísá a s ním zároveň i směnečné kursy oproti cizině, čímž vniká v poměry hospodářské a obchodní nejistota a náhodnost a místo reálného ducha obchodního zmocňuje se obchodního světa duch spekulativní a nereálný.⁴²⁾ Zároveň stoupají — a to nestejným způsobem — i ceny domácích statků,⁴³⁾ čímž způsobovány jsou jedním nespravedlivé zisky, druhým

⁴⁰⁾ Viz v Asherově překladě »Die Geschichte und Bestimmung der Preise während der Jahre 1793—1857 von Th. Tooke und W. Newmarch« (angl. originál nebyl mi přístupný), I. sv., str. 65.

⁴¹⁾ Viz Loevensteina »Cedulové bankovníctví ve Spojených Státech severoamerických a jeho nejnovější úprava« (Knihovna Sborníku věd právních a státních B XXX), str. 11. a násl.

⁴²⁾ Viz na př. pokud se týče Rakouska, Kramářovo »Das Papiergeld in Oesterreich seit 1848«, Lipsko 1886, jakož i Wagner »Die österreichische Valuta I.«, Vídeň 1862, pokud se týče Ruska, Wagner »Die russische Papierwährung«, Riga 1868.

⁴³⁾ Viz na př. výtah ze »Statistische Tabellen zur Währungsfrage der österr.-ung. Monarchie« o cenách jednotlivých statků v letech 1830 až 1838, 1839—1847, 1848—1850, 1851—1860 v Rakousku a přilehlých zemích německých v Grubrově článku »Zur Währungsstatistik« ve Statistische Monatsschrift, srpen—září 1913.

škody a zároveň finance státní vždy více vyšínují se z rovnováhy. A když konečně podařilo se jednotlivým těmto státům dojíti po velkých bojích a námahách jakž takž ku spořádaným finančním poměrům, tu netěšily se jim dlouho, neboť přišla světová válka a vrhla je zase daleko nazpět. Hned na počátku války všechny válčící státy — vyjímaje jedinou Anglii, jež formálně směnitelnost bankovek ponechala — byly nuceny zrušiti směnitelnost bankovek za zlato a sáhnouti zase — s postupem války vždy více — ku krytí nákladů válečných tiskem bankovek. Následky nedají zase dlouho na se čekati: Zlato zmizí z oběhu a obdrží ažio oproti papírovým penězům, zároveň stoupají i směnečné kursy oproti cizině, a to s postupem doby vždy víc a více. Také ceny domácích statků stoupají v celku vždy víc a více, následkem toho žádají a dosahují též dělníci — v menší míře i úředníci — zvýšení svých mezd a platů, stát, aby mohl kryti své výdaje, je nucen zvýšiti daně i ceny svých výrobků, stejně i jednotliví výrobci, toto zdražení zase vede k týmž účinkům — je to ten známý kruh, z něhož je tak těžko se vyprostiti. A to všechno odehrává se tentokráte v rozměrech daleko grandiosnějších, jaké zde dosud nebyly. Při tom lze mezi intenzitou těchto účinků a mezi množstvím vydaných papírových peněz porovnatí jistou souběžnost. Seřadíme-li jednotlivé válčící státy na jedné straně podle poměrného množství vydaných papírových peněz (od něhož třeba arci odečísti ony kovové peníze, které zmizely z oběhu, a připočísti jiná oběživa, nově vydaná, jako německé Darlehenskassenscheine, angl. currency-notes⁴⁴⁾ a na druhé straně podle míry znehodnocení jich valuty (podle výše směnečných kursů), obdržíme řady dosti celkem podobné.⁴⁵⁾ To platí aspoň až do té doby, kdy konečný výsledek války a změněné budoucí možnosti řady ty značně vyšínuly z dosavadní polohy.

Nepotvrzují všechny tyto zkušenosti s papírovými penězi a zvláště zkušenosti poslední, které všichni pocítujeme na vlastním těle, nevývratně správnost kvantitativní theorie?⁴⁶⁾ Vskutku, jestliže, jak theorie kvantitativní učí, hodnota peněz závisí na jedné straně na množství peněz v oběhu se nalézajících, na druhé na množství statků směňovaných, pak přirozeně musí, jestliže výdejem papírových peněz množství peněz značně vzroste a z druhé strany následkem zmenšené výroby množství směňovaných statků značně klesne, hodnota peněz

⁴⁴⁾ Londýnský Economist při svých příslušných výpočtech připočítává tu i deposita banky cedulové i jiných bank.

⁴⁵⁾ Viz příslušné sestavení v mém článku »Příčiny nynějšího znehodnocení peněz« v České Revui, duben 1918, č. 7.

⁴⁶⁾ Tak i prof. Horáček (»Válka a Knappova theorie peněžní«, Obzor národohospodářský, březen 1918) dovozuje, že zkušenostmi válečnými bylo správné jádro kvantitativní theorie znovu prokázáno.

(a to jak v poměru k domácím statkům, tak i k zahraničním měnám) značně klesnout. Theorie kvantitativní podává nám tedy nejjednodušší a nejvíce na snadě ležící vysvětlení oněch zjevů. —

K tomu přistupují ještě z zkušenosti podobného druhu při velkém vzrůstu kovových peněz. Známa je v té příčině zvláště velká revoluce cenová v 16. století, která nejen způsobila mnoho nespokojenosti, nýbrž vedla též k tomu, že hledány i příčiny její; tu pak bylo na snadě hledati příčiny ty ve velkém rozmnožení zlata a stříbra následkem objevení Ameriky (Bodin, *De monetis*, Paříž 1568). Myšlenka ta je velmi podmanivá, nicméně byly proti souvislosti té vysloveny přece silné námitky, hlavně z toho důvodu, že mezi oním zvětšeným dovozem drahých kovů a mezi zvýšením všech cen na trzích evropských uplynula příliš dlouhá doba.⁴⁷⁾ Arci zkušenosti ty jsou již poněkud odlehle a zprávy naše z té doby sporé. Máme však z novější doby zkušenosti bližší a bezpečnější. Sem patří především velké objevy zlatonosných polí v Kalifornii (r. 1848) a v Australii (r. 1851), koncem let šedesátých v dalších státech západoamerických (Colorado, Dakota, Montana, Nevada). Celkem bylo v letech 1851—1860 ročně dobyto průměrně asi 200.000 kg zlata, v letech 1861—1870 asi 190.000 kg. Výroba v těchto dvou desetiletích bylo skoro 18krát větší než na př. v desetiletí 1811—1820 a vyrovnala se skoro celkové výrobě v předcházejících 250 letech.⁴⁸⁾ Účinky na ceny brzo se dostavily. Především v zemích výrobních samých. Jak praví Cairnes,⁴⁹⁾ byla tu pro obyčejného dělníka příležitost prostřednictvím jednoduchého procesu, vyžadujícího málo kapitálu nebo výcviku, vydělati si okrouhle jednu čtvrtinu unce zlata — v ceně asi 1 L — v průměru za den. Bezprostřední následek byl velký příliv dělnictva z jiných zaměstnání a stoupaní mezd v celé zemi. Dříve mzdy obyčejných dělníků v Australii pohybovaly se mezi 3 s. až 5 s. za den. Nyní tentýž dělník mohl promýváním zlatonosného písku dobytí za den zlata v ceně 20 s. Nutným následkem bylo, že i najmutí dělníci nechtěli pracovati za menší mzdu, a dalším následkem, že i ceny australských výrobků musely stoupnout v tom poměru, v jakém

⁴⁷⁾ Viz Bonn, *Spaniens Niedergang während der Preisrevolution. Ein induktiver Versuch zur Geschichte der Quantitätstheorie*, Stuttgart 1896. Podobně i Wieser (*Der Geldwert und seine geschichtlichen Veränderungen* v XIII. svazku *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*), jenž má za to, že postupující zdražování má příčinu svou spíše v tom, že peněžní hospodářství se stále rozšiřuje na účet uzavřeného hospodářství domácího.

⁴⁸⁾ Viz Heliferich, *Das Geld*, 1. vydání, str. 95.

⁴⁹⁾ *The Australian Episode*, uveřejněno r. 1859 ve *Frazer's Magazine*, později i s jinými články v *Essays in Political Economy*, Londýn 1873.

stoupily mzdy. V příštích letech ostatně (koncem r. 1853), když smetana nejbohatších zlatonosných ložisk byla sebrána, výdělky klesly na polovici, byly však přece ještě dvojnásob tak velké, jako dříve. Také ceny životních potřeb zase poklesly. Zároveň však s tím, jak bylo zlato nově dobyté vyváženo od tud do Anglie i jiných zemí, lze i v zemích těchto pozorovati stoupání hladiny cenové. A tu arci bylo na snadě, hledati souvislost této skutečnosti se zvýšenou výrobou zlata (Chevalier,⁵⁰⁾ Cairnes.⁵¹⁾ Nechybilo arci ani námitek; tak zvláště Newmarch v posl. svazku Tookových dějin cen, uveřejněném r. 1857, a Mac Culloch v »Encyclopedia Britannica« (r. 1858) vyslovili pochybnosti, možno-li mluviti o znehodnocení (depreciaci) peněz, ježto rychlým šířením se obchodu a vzrůstem bohatství mohl přírůstek zlata býti zcela absorbován. Vzhledem k těmto odchylnostem mínění Jevons, který, jak praví v předmluvě,⁵²⁾ sestavuje tabulky o měsíčních cenách mnohých statků od r. 1844, byl velmi překvapen neobyčejným a skoro všeobecným vzrůstem cen kolem r. 1853, podrobil otázku tuto novému zkoumání. K tomu cíli sestavil podle záznamů The Economist a jiných pramenů měsíční ceny 39 předních obchodních statků v letech 1845—50 a pak v letech 1860—62. Když vypočítal průměry a srovnal, shledal, že v průměru ceny mezi 1845—50 a 1860—62 stoupily v poměru 100 ku 116·2, což se rovná znehodnocení zlata o 14%. Vedle těchto 39 hlavních statků příbalem ostatně ještě 79 méně důležitých; ty vykazovaly poněkud jiný výsledek, takže v celkovém průměru ceny stoupily toliko jako 100 ku 110·25, neboli znehodnocení zlata činilo okrouhle 9 $\frac{1}{3}$ %. Jevons se ostatně nespokojil vypočtením obou průměrů, nýbrž srovnal i celý průběh období let 1844—1850 na jedné a spekuláční periody 1853 až 1862 a shledal, že v této pozdější periodě jak maximum, tak i minimum, i jednotlivé mezi nimi ležící body, byly mnohým výš než v periodě první, což lze, jak Jevons ukazuje, vysvětliti jedině tím, předpokládáme-li velmi značné, trvalé znehodnocení zlata. V příštích letech výroba zlata zase poněkud poklesla; činila v pětiletí 1871—75 průměrně ročně jen 173.900, 1876—80 172.400, 1881—85 155.000, 1886—90 169.9000. Po té zase značně stoupá, činíc 1891—95

⁵⁰⁾ De la baisse probable de l'or, des conséquences commerciales et sociales qu'elle peut avoir et des mesures qu'elle provoque; avec pièces justificatives, 1859.

⁵¹⁾ Essays towards a solution of the Gold Question IV. Summary of the Movement. M. Chevalier's Views, otištěno napřed v The Edinburgh Review, červenec 1860, později i s jinými v Essays in Political Economy, Londýn 1873. Viz na př. str. 139.

⁵²⁾ A serious fall in the value of gold ascertained and its social effects set forth, uveřejněno původně v dubnu 1863 (Londýn: Eduard Stanford), později i s jinými články v »Investigations in Currency & Finance« (nové vydání z r. 1909).

245.200, 1896—00 387.300, 1901—05 484.600, 1906—10 652.200, r. 1911 692.000, r. 1912 707.000.⁵³⁾ A tu zase nastávají, jak praví Taussig,⁵⁴⁾ podobné účinky jako po objevech zlata v Kalifornii a Australii. Zvýšená výroba zlata napomáhá značně, jsou-li tu podmínky, vzrůstu spekulacího ducha a vede k rozšíření úvěru a ku zvýšení cen, jak tomu bylo v letech 1895—1900 a pak 1905—07. A i když nastane pak reakce, ceny přece jen zůstávají na vyšší úrovni.

Kruh důkazový pro theorii kvantitativní zdá se býti tím neprodyšně uzavřen. A přece, přihlédneme-li blíže, nalezneme mezery, kterými lze do kruhu toho vniknout. Především: Možno plně souhlasit s Ricardem, jestliže oproti svým protivníkům dokazuje souvislost mezi restrikcí bankovní a převýdejem bankovek na jedné a mezi znehodnocením (depreciací) peněz na druhé straně, a stejně možno v nejnovější době připustiti souvislost mezi množstvím vydaných papírových peněz v jednotlivých válčících státech a mezi mírou znehodnocení peněz — a přece netřeba přijímat výklad ten, jaký podává theorie kvantitativní. Vždyť je možný také výklad jiný, podle něhož výdej papírových peněz nepůsobí na ceny tím a v tom poměru, v jakém se rozmnoží množství platidel, nýbrž tím, že zvětší se jím množství peněžních důchodů. V případech nahore uvedených vedou oba výklady k témuž výsledku — ač i zde ne kvantitativně stejnému — jsou však jiné případy, kde se oba výklady rozcházejí.

K té věci se ještě později vrátíme, zde chceme jen po stránce negativní poukázati k tomu, že výklad theorie kvantitativní v těchto jiných případech skutečně nepostačuje. Tak bylo ukázáno dříve, že podle theorie kvantitativní lze lehce vysvětliti znehodnocení (depreciaci) peněz v době bankovní restrikce anglické; to připouští i Tooke oproti Ricardovi. Avšak vedle této depreciace peněz oproti zlatu je tu ještě jiný fakt, že v této době klesla zároveň — a to v míře mnohem značnější — i kupní síla peněz (a to i když se přepočítají na zlaté) oproti statkům a v pozdějších letech (1809—1849) zase velmi značně stoupla. Dle Jevonse⁵⁵⁾ jestliže ceny 4 statků jím pozorovaných v r. 1782 učiním rovnými 100, tu do r. 1809 stouply, a to i převedeny na zlato, na 157 (kdybychom vyšli od r. 1789, tu vzestup cen rovnal by se dokonce poměru 85 : 157

⁵³⁾ Viz Wagner: Sozialökonomische Theorie des Geldes und Geldwesens, Lipsko 1909, str. 270, též Jastrow, Geld und Kredit.

⁵⁴⁾ Principles of Economics, New York 1911, Book III., Money and the mechanism of Exchange, str. 442.

⁵⁵⁾ The variation of prices and the value of the currency since 1782, uveřejněno nejdříve v »Journal of the Statistic Society of London«, červen 1865, později spolu s jinými články ve zmíněných již Investigations in Currency & Finance 1909. Viz tu zvl. str. 136.

nebo ceny se tu skoro zdvojnásobily), poklesly však v dalších 40 letech zase až na 64 v r. 1849. Jak lze vysvětliti tento velký vzestup a pak zase pokles cen? Stoupenci kvantitativní theorie přičítají i tento vzestup cen v letech 1782—1809 bankovní restrikci, ježto výdejem papírových peněz v Anglii — a podobně i v jiných zemích — byly vytlačeny kovové peníze a vrženy do ostatní Evropy, čímž hodnota jich musela klesnout.⁵⁶⁾ A opačně zase přičítají i pokles cen v dalších letech tomu, že za příčinou znovuzavedení placení hotovými byly papírové peníze staženy.⁵⁷⁾ Oproti tomu správně namítá Tooke, že množství kovu, které tím způsobem bylo vytlačeno z oběhu, mohlo být v poměru k celkovému množství jen nepatrné (asi 2%) a že nemohlo mít tudíž oněch účinků na stoupaní cen v letech 1782—1809, které se mu přičítají. A podobně nelze považovati zmenšení kupní síly peněz v příštích letech za následek příprav, které banka činila ku znovuzavedení placení hotovými, ježto podle způsobu, kterým se banka při výdeji bankovek řídila, lze určitě míti za to, že bez ohledu na ony okolnosti nebyl by býval oběh bankovek i mincí ani větší ani menší, než byl ve skutečnosti. Celkem lze tedy říci, že theorie kvantitativní nepodává nám uspokojivé vysvětlení onoho tak charakteristického vývoje cen v prvé polovici devatenáctého století.

A totéž platí vlastně i o vývoji cen v druhé polovici devatenáctého století. V prvé části (v letech 1849—1873) dosavadní klesání cen mění se v nový vzestup. Podle Sauerbeckových čísel, jestliže průměr let 1868/77 = 100, činil průměr let 1848/57 89, průměr let 1858/67 99.⁵⁸⁾ Ježto, jak bylo již dříve ukázáno, výroba zlata po r. 1850 následkem objevů australských a kalifornských tak značně vzrostla, bylo jen na snadě, hledati souvislost mezi touto skutečností a oním vzestupem cen. Vlastně byli bychom mohli vzhledem k míře, ve které vzrostla výroba zlata, očekávati ještě mnohem značnější vzestup cen. Vždyť jak vypočítává na př. Cairnes,⁵⁹⁾ se množství zlata v dvaceti letech, následujících po objevech kalifornských a australských skoro zdvojnásobilo, kdežto hladina cenová

⁵⁶⁾ I. Jevons (l. c. str. 123) má za to, že této příčině musíme přičísti část onoho zvýšení cen, vzhledem k námitkám Jacobovým připouští však, že část ta je jen malá. Celkem však (viz pozn. na str. 122) praví, že nebyl s to, aby našel příčiny této pozoruhodné výjimky z převládající čáry klesání cen.

⁵⁷⁾ Jevons (str. 123) má za to, že tento pokles cen lze lehceji vysvětliti. Vždyť výroba skoro všech statků se zvětšila a stala lacinší během této periody, také doprava námořní byla zdokonalena, kdežto ve výrobě drahých kovů nenastal až do objevů kalifornských žádný takový pokrok. Naopak výroba zlata v letech 1810—1830 (Španělská válka za neodvislost) poklesla na polovici výroby dřívější.

⁵⁸⁾ Viz Wagner l. c. str. 453.

⁵⁹⁾ Essays in Political Economy, str. 161.

stoupla, jak jsme viděli, v letech těch nejvýše o jednu pětinu. Příčinu toho, že kupní síla zlata klesla v míře mnohem menší, Chevalier viděl hlavně v bimetalistické peněžní soustavě francouzské, která tu působila do jisté míry jako padák, zdržující znehodnocení zlata. Neboť následkem toho, že hodnota zlata klesla oproti hodnotě stříbra, nalézajícího se dosud v oběhu, zlato jako mince špatná vypudilo z oběhu stříbro jako minci lepší a tím jistá část přírůstku zlata byla vázána, aniž působila na ceny. Ale jakmile arci stříbro bylo z oběhu úplně vypuzeno, tento padák více nepůsobil i očekával tedy Chevalier v příštích letech mnohem rychlejší pokles hodnoty zlata (až na polovinu dřívější hodnoty t. j. o 50 procent). Také Cairnes souhlasil s Chevalierem, jenže měl za to, že pokles ten bude přece jen slabší, ježto také v jiných zemích nastane substituce zlata za stříbro,⁶⁰⁾ a podobně soudil i Jevons.⁶¹⁾ A přece se všichni tito vynikající spisovatelé neobyčejně přepočítali, neboť asi v roku 1873 se dosavadní vzestupná čára cen zase změnila v sestupnou a zůstala jí až do konce devatenáctého století, kdy započala zase stoupat. Vyjdeme-li zase od průměrných cen Sauerbeckových v letech 1868/77 (100), tu v průměru let 1878/87 činily ceny ty jen 79, v průměru let 1888/97 67, r. 1896 toliko 61, aby v příštích letech zase stoupily (r. 1897 62, r. 1898 64, r. 1899 68, r. 1900 75, r. 1910 78, r. 1913 85).⁶²⁾ Jak lze vysvětliti tento pokles cen v letech 1873—1896? Není pochyby, že se stanoviska kvantitativní teorie je tu odpověď mnohem nesnadnější, než při stoupání cen. Nicméně uvádějí se obyčejně dvě příčiny, jednak že výroba zlata v těchto letech poklesla, jednak že přechodem některých dalších států ku zlaté měně (státy latinského spolku, Německo, Skandinávské státy, Holandsko, Rakousko, Rusko) potřeba zlata značně vzrostla. Ale ve příčině prvé lze poukázati na čísla dříve uvedená, dle nichž pokles výroby zlata byl jen nepatrný; Szarski⁶³⁾ tvrdí dokonce na základě podrobných dat, že statisticky nejen nelze konstatovati nedostatek zlata, nýbrž naopak přírůstek zlatých resp. peněžních prostředků v rozhodujících zemích se zlatou měnou, nehledě ani k neobyčejnému vzrůstu úvěrových prostředků. Také ve druhé příčině ukazuje Szarski, že při podrobnějším rozboru Sauerbeckových čísel nesouhlasí pohyb cen se zavedením zlaté měny v Německu a pod., nýbrž že pokles začíná vlastně teprve v letech 1885 až 1891. Na základě podrobného rozboru cen jednotlivých statků dochází pak Szarski k výsledku, že pokles cen

⁶⁰⁾ Essays, str. 144 a násl.

⁶¹⁾ Investigations str. 69 (Of the probable ultimate Fall of Value).

⁶²⁾ Viz Wagner, Sozialökonomische Theorie des Geldes und Geldwesens, str. 454.

⁶³⁾ Die Gründe des Preisfalles der Waren v Mitteilungen des k. k. Finanz-Ministeriums V. 3, str. 548.

statků nelze nikterak, aspoň ne výhradně, přičítati monetárním příčinám, nýbrž že příčiny ty vyplývají organicky z celku změn, týkajících se přímo výroby a oběhu těchto statků. Podobně praví i Helfferich,⁶⁴⁾ že u všech velkých skupin statků, jichž ceny v té době značně klesly, lze prokázati závažné důvody, ležící mimo okruh peněz (patří sem zdokonalení výrobní techniky, zlepšení dopravních prostředků, jak na moři, tak i železniční sítě a j.), které nejen že vysvětlují pokles cen, nýbrž z nichž dokonce — při stabilní hodnotě peněz — nutně plynou. Stejně soudí i jiní spisovatelé, že příčinu tohoto klesání cen nelze hledati na straně peněz, nýbrž na straně statků. Usuzuje se tu, jak praví Wicksell,⁶⁵⁾ asi takto: následkem technických pokroků zmenší se výrobní náklady brzo u té, brzo u oné skupiny statků, tudíž klesne jich cena, a když takto snížení cen zasáhlo postupně všechny skupiny neb aspoň největší část jich, klesla tím již i všeobecná hladina cen a kupní síla peněz oproti statkům přiměřeně stoupla. (Jde-li však naopak o stoupání cen, tu odvolávají se ti, kdož takto usuzují [jako Tooke a jeho přívrženci] na špatné sklizně, zvýšenou poptávku po některých statcích při nezměněné nabídce nebo na zdražení, způsobené cly a nepřímými daněmi.) Ale tento způsob usuzování je, jak praví dále Wicksell, logicky vadný, jak lze lehce dokázati. Jestliže některý druh statků může býti laciněji vyráběn, t. j. s použitím méně práce, použití půdy nebo kapitálu, nežli bylo dříve obvyklo, tedy arcí tento statek — při volné soutěži — klesne v ceně oproti ostatním statkům. Ale to nemusí nutně státi se tím způsobem, že se peněžní cena příslušného statku sníží o celý rozdíl mezi její dřívější a nynější směnnou hodnotou; může docela dobře být, že skutečné zmenšení ceny rovná se jen části, třeba i pravděpodobně velké části tohoto rozdílu, kdežto zbytek se vyrovná tím, že ceny ostatních skupin statků málo stoupnou. Konečný výsledek může tedy záležeti zrovna tak ve stoupnutí, jako ve snížení hladiny cenové. Usuzuje-li se opačně (že všeobecné snížení nákladů výrobních vede ku snížení hladiny cenové), přehlídá se, že výměna zboží jako taková a její předpoklady v poměrech výroby a spotřeby statků jsou směřodajny toliko pro směnné hodnoty nebo relativní ceny statků, nemohou však vykonávat nějaký přímý vliv na absolutní výši peněžních cen. Jestliže se relativní cena jednotlivého statku na trhu nesprávně stanoví, tu nastane brzo následkem nepoměru mezi nabídkou a poptávkou, výrobou a spotřebou tohoto statku potřebná oprava. Jestliže však naopak z toho neb onoho důvodu všechny ceny

⁶⁴⁾ Das Geld, 1. vyd., str. 522.

⁶⁵⁾ Geldzins und Güterpreise, Jena 1896. Kap. III.: Die relativen Preise und die Geldpreise.

statků neb průměrná hladina cenová se zvýší nebo stlačí, tu v poměrech trhu statků není činitele, který by byl s to, způsobiti reakci. Proto přívrženci, kvantitativní theorie nemohou se při svém výkladu vývoje cen odvolávati na klesající nebo stoupající náklady. Nejvýše mohou se odvolávat na to, že celkové množství vyrobených a ještě spíše směňovaných statků — následkem vzrůstu obyvatelstva, stoupající výrobnosti práce, rozšíření peněžního hospodářství atd. — mimořádně stouplu, kdežto celková zásoba peněz se přiměřeně nezvětšila. Ale pak arci zbylo by dokázat, proč tomu bylo tak jen v letech 1873—1896, ne však v letech předcházejících, kde přece již výroba na pevnině tak značně vzrostla, ani v letech následujících.

Vidíme tedy, že theorie kvantitativní, jakkoli jednotlivé skutečnosti z vývoje cen zdají se jí nepochybně nasvědčovat, přece nedovede nám vývoj ten v celku uspokojivě vysvětliti. K tomu přistupuje ještě další závažná námitka proti výkladu, jež podává kvantitativní theorie. Podle výkladu toho, jak jsme viděli,⁶⁶⁾ nepůsobí rozmnožení peněz vždy hned přímo na stoupání cen, nýbrž namnoze projevuje se nejprve ve snížené úrokové míře a ta teprve v dalším průběhu vede ku zvýšení cen. Očekávali bychom dle toho, že v dobách rostoucího nadbytku peněz a stoupajících cen, úroková míra bude jeviti — aspoň přechodně — tendenci klesající a naopak zase v době klesajících cen že bude stoupati. Místo toho pozorujeme však pravý opak. Když pozorujeme vývoj úrokové míry v 19. století⁶⁷⁾, tu vidíme, jak na začátku století čára ta — asi do r. 1814 — značně stoupá, potom však značně klesá a v tomto sestupném směru setrvává až do roku 1844⁶⁸⁾, jak v příštích letech 1844—1870 znovu, — třeba ne tak značně — stoupá; od r. 1870 až do roku 1895 nastává nový sestup⁶⁹⁾, kdežto od r. 1895 čára ta má zase směr vzestupný. Pozorujeme tu tedy nápadnou časovou shodu s čarou vývoje cen, ale právě opačnou oné, jakou předpokládá kvantitativní theorie; kdežto podle ní měla by se stoupajícími cenami úroková míra klesat a naopak, vidíme naopak, že v těch letech, kdy ceny stoupají (1782—1809 a 1849—1873, pak zase po r. 1896), také úroková míra jeví tendenci vzestupnou, naopak v oněch letech, kdy ceny klesají (1809—1849 a 1873—1896), také úroková míra jeví tendenci sestupnou. Nespočívá vlastně

⁶⁶⁾ Viz dříve str. 114. v roč. II.

⁶⁷⁾ Viz na př. grafické znázornění vývoje úrokové míry pruských státních papírů v Dr. Ernst Voyer. »Über die Höhe der verschiedenen Zinsarten und ihre wechselseitige Abhängigkeit«, Jena 1902, str. 21.

⁶⁸⁾ Dle uvedeného grafického znázornění dosahuje zúročení pruských státních papírů r. 1812 více než 11%, klesá pak poněmáhlu do r. 1844 až na 3.5%. —

⁶⁹⁾ R. 1870 činí zúročení pruských státních papírů 5%, klesá pak až do r. 1895 na 3%.

v těchto skutečnostech naprosté vyvrácení výkladu, jež podává kvantitativní theorii, nebo jakým způsobem lze ji s fakty těmito smířit?

Můžeme tu zaznamenati hlavně dva takové pokusy: Helfferichův a Wicksellův. Helfferich⁷⁰⁾ praví, že tento parallelismus mezi cenami velkoobchodu a mezi sazbami pro krátkodobý úvěr nemohli bychom si naprosto vysvětlit. vycházejíce od peněz. Naproti tomu tento parallelismus netoliko je vysvětlitelný, nýbrž i naprosto nutný, jestliže vycházíme od příčin, které na straně zboží určují pohyb cen i diskontu. Jestliže směr velkých hospodářských vlnění je dán přesuny v poměru mezi výrobou a potřebou, jestliže stoupání a nedostatečně krytá potřeba vede ku zvýšení cen, jestliže potom již pro tyto zvýšené ceny a podnikatelské zisky se výroba rozšíří a obraty zvýší, tu nutným následkem je zvýšená poptávka na trhu peněžním. Jestliže však naopak výroba zboží převyšuje možnosti odbytu, trhu, jestliže se dostaví z té příčiny pokles cen a podnikatelských zisků, ochromení podnikatelského ducha a omezení obrátů, tu nutným následkem je malá poptávka po peněžních hotovostech, které tu jsou a snížení úrokových sazeb pro krátkodobý úvěr. V tomto světle pozorovány, jeví se tudíž stoupající sazby diskontní jakožto následek stoupajících cen a rostoucích obrátů, nízké diskontní sazby jakožto následek klesajících cen a ubývajících obrátů. — Leč již dříve bylo poukázáno k tomu, že si tímto způsobem — změnami na straně zboží — nemůžeme vysvětliti ony trvalé změny hladiny cenové. Vskutku to jediné, co si můžeme způsobem, jež nám podává Helfferich, vysvětliti, jsou ony periodicky se opakující haussy cenové, jaké byly na př. ony, jež pozoroval Jevons v letech 1844—1850 (kulminace v listopadu 1847) a v letech 1853—1862 (kulminace r. 1857). Ale ve skutečnosti nejde o to, vysvětliti, proč ceny v těchto letech kulminace byly vyšší, než před tím a po tom, nýbrž o to, proč v letech 1853—1862 v průměru hladina cen byla značně vyšší než v letech 1844—1850 (podobně i v kulminačním roku 1857 vyšší než v r. 1847) a na tuto otázku nám arci vysvětlení Helfferichovo odpovědi nedává.

Podle Wicksella⁷¹⁾ je tu mezi výší úrokové míry a mezi výší hladiny cenové souvislost, avšak jiná, než se obyčejně za to má. Nezáleží na tom, zda úroková míra bankovní je absolutně vysoká nebo nízká — neboť je-li stejně vysoký i přirozený kapitálový úrok (der natürliche Kapitalzins), (t. j. ona úroková míra, která by se pouhou nabídkou a poptávkou sama ustálila,

⁷⁰⁾ Das Geld, 1. vyd., str. 525.

⁷¹⁾ Geldzins und Güterpreise, odst. VII. »Der Geldzins als Regulator der Warenpreise« a odst. XI. »Die tatsächlichen Preisbewegungen im Lichte der voranstehenden Theorie«.

kdyby se nepoužívalo vůbec žádných peněžních transakcí, nýbrž reální kapitály byly in natura zapůjčovány), tu úroková míra, ať vysoká nebo nízká, nemá na ceny ni žádný účinek. Rozhodným dle Wicksella je poměr, ve kterém bankovní míra úroková (bankovní diskont) se nalézá k onomu přirozenému kapitálovému úroku. Jestliže banky stanoví ji níže, než činí přirozený kapitálový úrok a na té výši setrvají, tu ceny budou stoupati a zase stoupati (opačně, jestliže bankovní diskont bude převyšovati přirozený úrok kapitálový, tu ceny budou klesati). Neboť jestliže podnikatelé dostanou peníze vypůjčit na př. za 3% místo za 4%, tu mohou nyní za zboží, které prodají pravděpodobně asi za 3 měsíce, podobně za suroviny pro výrobu trvající delší dobu atd., podobně i na mzdách, rentě atd. platiti více než dříve. Ceny tedy stoupají. Ale to je jen počátek celého procesu. Neboť pro zvýšenou poptávku lépe placených dělníků, majitelů půdy i podnikatelů, stoupnou i ceny všech spotřebních statků. Tyto zvýšené ceny se udrží a vyžadují arci více oběživ, i kdyby se úvěrní ústavy vrátily zase k původní úrokové míře. Není-li tomu však tak, nýbrž setrvají-li úvěrní ústavy při snížené úrokové míře, mohou podnikatelé za práci a suroviny platiti ještě více atd. Ceny stoupají tedy vždy více, arci v ubývajícím poměru, takže za krátko nebo dlouho se zastaví.

Tato theorie umožňuje nám, jak praví Wicksell, vysvětliti si zcela lehce onu jinak těžce pochopitelnou skutečnost, že v oněch dobách (1782—1809, 1849—1873, po roku 1896), kdy stoupala úroková míra, stoupaly i ceny, naproti tomu v těch, kdy úroková míra klesala (1809—1849, 1873—1896), klesaly i ceny. Neboť v oněch, napřed uvedených dobách, stál přirozený úrok kapitálový následkem válek i následkem velkého hospodářského rozmachu (v letech 1782—1815 dle Jevonse položen byl základ k anglickému průmyslu, v letech 1849—1873 stavba drah) velmi vysoko, naproti tomu v letech následujících zavládl mír a pro velká kapitálová uložení nedostávalo se výnosných použití. Ačkoli pak úrok peněžní (bankovní diskont) následoval tyto pohyby přirozeného úroku, stalo se tak přece jen postupně a je tudíž nejen možno, nýbrž i pravděpodobno, že v oněch, napřed uvedených dobách stál úrok přirozený nad úrokem peněžním, v letech dalších pod ním. Tím se vysvětluje zcela jednoduše, proč v oněch dobách ceny stoupaly, v těchto však klesaly.

Není pochyby, že theorie Wicksellova — Wicksell sám praví, že tu jde o hypotesu, jež potřebuje ještě ověření — je velmi duchaplná. Je však snad až příliš rafinovaná, než aby byla pravdivá. Vskutku nelze dobře nahlédnout, proč by v dobách klesající úrokové míry bankovní úrok měl vždy státi pod vlastním úrokem kapitálovým. Stejně dobře mohlo by se hájit i opačné mínění, že bankovní diskont předchází pohybu vlastní úro-

kové míry. Ale ve skutečnosti není správným ani to, ani ono, nýbrž jak dokazuje správně Budge⁷²⁾, nemůže být během delší časové periody rozdíl mezi bankovním diskontem a mezi přirozeným kapitálovým úrokem.

Vidíme, že žádný z obou uvedených pokusů, smířiti vylíčený vývoj cen a úrokové míry s teorií kvantitativní nevede k cíli a že tedy stává tu skutečně rozpor mezi vývojem tím a teorií kvantitativní. Tolik zatím po stránce negativní! K tomu, jakým způsobem lze po stránce pozitivní vývoj ten vysvětliti, vrátím se ještě později.

2. Kvantitativní theorie osvětluje dále, jakým způsobem se rozdělují drahé kovy (zlato) mezi jednotlivé země a podává vysvětlení, jakým způsobem dochází k vyrovnání se dovozu a vývozu (resp. platební bilance) a proč kupní síla peněz i výše důchodů v různých zemích je různá⁷³⁾.

Ve příčině prvé pravil již Ricardo⁷⁴⁾: Kdyby v některé zemi byl objeven nový zlatý důl, tu by následkem toho, ježto v této zemi přijde více drahého kovu do oběhu, hodnota mince klesla a stála tudíž níž než v jiných zemích. Podle zákona, kterým se řídí pohyb také všech jiných statků, staly by se tu ihned zlato a stříbro, ať již ražené nebo neražené, předmětem vývozu; zemi, ve které by se staly lacinými, by opustily, aby odplynuly do zemí, kde podržely svou cenu; a sice by pohyb ten trval tak dlouho, jak dlouho by se těžilo z tohoto dolu, až by se v každé zemi ustavil zase bývalý poměr mezi kapitálem a mincí a zlato a stříbro měly nyní zase všude jednu a touž hodnotu . . . « »Představme si nyní«, praví Ricardo dále, »že by v zemi nebyl objeven nový důl, nýbrž že by místo toho byla tu zřízena banka, a sice jako banka anglická s právem vydávati bankovky, jako oběživa. Jakmile by banka ta, ať již v zápůjčkách obchodníkům nebo na zálohách vládě vydala větší obnos bankovek a tím zvětšila značně celkové množství oběživ v zemi, dostavil by se tentýž účinek jako při zlatém dolu. V této zemi by tedy oběživo ztratilo na hodnotě, a všechny

⁷²⁾ Zur Frage der Bankrate und des Geldwertes v Archiv für Sozialwiss. und Soz.-Politik, sv. 44/1.

⁷³⁾ »The influence of the quantity of gold on prices, slow-moving as it is, and subject to all sorts of disturbing causes, is the underlying persistent force which determines not only the international distribution of specie, but also the variations in the purchasing power of gold in different countries, and the greater or less extent in which those countries share the gains from international trade« (Taussig, Principles of Economics, Vol. I., str. 462).

⁷⁴⁾ The high price of bullion a proof of the depreciation of bank notes v »The works of David Ricardo«, by J. R. McCulloch. Londýn 1888, str. 264 a násl. —

statky by v přiměřeném poměru stouply. Jedině vývozem části mince dala by se mezi tímto národem a jinými zjednati zase rovnováha.«

Na tomto působení množství peněz na ceny zakládá se dále též nauka o samočinné rovnováze tržební bilance působením pohybů hodnoty drahých kovů, která »jest objevem prvního řádu, z něhož žije věda již celé století.«⁷⁵⁾ Nauku tu, naznačenou již u Huma a Smitha, vyslovil též Ricardo, ještě podrobněji pak zdůvodnil v rámci své nauky o mezinárodních hodnotách John Stuart Mill. Jak Mill ukazuje napřed pro hypotetický případ, že by se výměna zboží mezi různými zeměmi dala ne pomocí peněz, nýbrž přímou směnou, musil by se mezi výrobky jedné země i druhé vyvinout takový směnný poměr, při němž by celková hodnota dovozu byla právě zaplácena celkovou hodnotou vývozu. Tento zákon, jenž, jak praví Mill, může případně býti nazván rovnicí »mezinárodní poptávky«, je jen důsledkem všeobecného zákona nabídky a poptávky. Přístupem peněz se v podstatě na zákoně tom ničeho nemění. Ať již užívá se při tom peněz nebo ne, věci nalézají se jen tehdy v trvalé rovnováze, když se vývoz a dovoz přesně kryjí. Avšak způsob, jak se věci vracejí zase ve svou rovnováhu, když se z ní vyšinuly, není, aspoň dle zevnějšího zdání, tentýž při systému směnného obchodu a při systému peněžním. Při onom musí země, která žádá si většího dovozu, než činí hodnota jejího vývozu, své vývozní předměty dáti laciněji, ježto je to jediný prostředek, jak vyvolati dostatečnou poptávku za účelem znovuzřízení rovnováhy. Jestliže používá se peněz, zdá se, jakoby země činila něco zcela jiného; ona přejímá převyšující dovoz za touž cenu jako dříve, a ježto nevyváží nic rovnocenného, má proti sobě bilanci platů; směnné kursy se stanou nepřiznivými a rozdíl musí být zaplacen v penězích. To jest tedy, jak se zdá, operace lišící se velmi od onoho průběhu, avšak v podstatě tomu tak přece není. Dejme tomu, že země, která má zaplatiti rozdíl, je Anglie, země, která má jej obdržeti, je Francie. Vývozem drahých kovů zmenší se množství peněz v Anglii, a zvětší ve Francii (to platí alespoň tehdy, kdy nejde o nějaký přechodný schodek, nýbrž v Anglii při obvyklých cenách je trvalá poptávka po větším množství francouzského zboží, než se vyrovná anglickým zbožím, po němž je ve Francii za obyčejných cen poptávka). Oběh peněz v Anglii se tedy stáhne; ceny klesnou, mezi jinými také ceny předmětů vývozních, po nichž pak přirozeně v cizích zemích vznikne větší poptávka. Naproti tomu následkem toho, že drahé kovy odplynuly do cizích zemí, stoupnou snad předměty

⁷⁵⁾ Gide-Rist, Dějiny nauk národohospodářských od doby fysiokratů až po naše dny. Přeložili Jan a Mil. Koudelovi, I. díl, str. 243.

dovozu v ceně nebo aspoň žádným způsobem neklesnou tak jako ony. Tyto pohyby nepřestanou dříve, až když klesání cen v Anglii má za následek odbyť některých předmětů do ciziny, kterých Anglie dříve nevyvážela, anebo až stlačená cena předmětů, které posílá do ciziny, přivodí dostatečnou poptávku po nich, aby jimi zaplatila svůj dovoz. To je však právě tentýž vývoj, jaký jsme pozorovali při původním předpokladu směnného obchodu. Obchod mezi různými národy má tedy netoliko tendenci k téže rovnováze mezi vývozem a dovozem, ať se při tom používá peněz nebo ne, nýbrž i prostředky, které vedou k takové rovnováze, jsou v podstatě stejné. Země, jejíž vývoz nestačí, aby zaplatil dovoz, nabízí jej laciněji, až docílí toho, že vyvolá potřebnou poptávku; jinými slovy, rovnice mezinárodní poptávky tvoří, jak při systému peněžním, tak i při systému směnného obchodu, zákon mezinárodního obchodu.

Na základě této theorie řeší pak Mill mezi jiným i otázku, jaké účinky mají takové mezinárodní platy, které neplynou ze styků obchodních a za které se nečeká nebo nedostane protidávka ani v penězích ani ve zboží (sem patří mezinárodní poplatky, zasílání rent nepřítomným velkostatkářům anebo úroků věřitelům v cizích zemích nebo výdaje vládní mimo vlastní zemi). Účinky ty jsou při systému peněžním (při systému směnného obchodu v podstatě výsledky jsou podobné): Předpokládáme-li, že obchod byl ve stavu rovnováhy, než se počalo s plněním jiných takových závazků, tedy musí první zásilka nutně státi se v penězích. To způsobuje klesání cen v zemi zasílající a stoupání jich v zemi přijímající. Přírodní účinek je, že se vyveze více zboží nežli dříve a méně doveze, a že na účet obchodu samého o sobě dostane se zemi zavázané oproti zemi přijímající rovnomocně náhrady v penězích. Jestliže se obnos, který se tímto způsobem dluhuje ročně zemi poplatné, vyrovná ročnímu poplatku nebo jiným pravidelně se vracejícím platům, jež musí plnit, tedy nebudou již dále peníze zasílány; mezi dovozem a vývozem nebude tu rovnováhy, bude tu však rovnováha mezi platy. Směnečný kurs bude al pari, vzájemné pohledávky se vyrovnají a poplatek nebo dlužné platy budou ve skutečnosti opatřeny zbožím. Výsledek pro zájmy obou zemí bude, že země poplatná musí dáti vyšší cenu za vše, co kupuje od země přijímající, kdežto tato země vedle toho, že dostává poplatek, obdrží i vývozní předměty poplatné země laciněji.

Působením množství peněz na ceny lze však podle kvantitativních theoretiků vysvětliti též fakt, že průměrná výše cen a důchodů, měřená zlatem — nebo jinými slovy hodnota peněz — v různých zemích je různá. Jestliže Ricardo, jak jsme viděli, pravil, že zlato a stříbro musí mít všude touž hodnotu, nemyslel tím

vlastně na hodnotu (kupní sílu) peněz oproti zboží. Neboť jak praví ve svých Principles (kap. VII.), jestliže mluvíme o směnečném kursu a poměrné hodnotě peněz v různých zemích, nesmíme to nikterak vztahovati na hodnotu peněz měřenou zbožím v každé zemi. Jestliže každá země má právě ono množství peněz, které by měla míti, tedy bude směnečný kurs státi al pari, přece však ve skutečnosti peníze nebudou mít v každé zemi touž hodnotu, neboť může tu být oproti jiným statkům rozdíl 5, 10 nebo 20%. Takový rozdíl v hodnotě peněz v jednotlivých zemích býval dříve, jak praví Ricardo, určován hlavně vzdáleností od dolů, z nichž se kryje potřeba drahých kovů. Avšak v té míře, jak pokračovala technika a sociální zdokonalování, a různí národové vynikli v jednotlivých druzích průmyslu, určována je hodnota drahých kovů vždy více převahou v těchto druzích průmyslu. Neboť kdyby země vzdálenější od zlatých dolů (Polsko) zdokonalila svůj průmysl, a podařilo se jí vyrobiti zboží, které by bylo při velké hodnotě a malém objemu všude hledáno anebo kdyby byla obdařena nějakou zvláštní přírodní plodinou, po níž by byla všeobecná poptávka a kterou by jiné země neměly ve svém držení, tu by obdržela za toto zboží větší množství zlata, což by mělo účinek i na cenu jejího obilí, dobytka i sukna. Bezpochyby by se nevýhoda plynoucí ze vzdálenosti více nežli vyrovnala výhodou, plynoucí z držení zboží vysoké hodnoty a hodícího se pro vývoz, a hodnota peněz byla by tudíž v Polsku trvale nižší než v Anglii. Mill v kap. XIX. svých Principles praví, že peníze nebo materiál, z nichž sestávají, patří v Anglii i ve většině jiných zemí mezi statky dovážené a že tudíž hodnota i rozdělení peněz řídí se oním zákonem, který platí pro statky z ciziny dovážené t. j. že musí míti nejnižší hodnotu v oněch zemích, jichž vývozní statky mají největší odbyt v cizině a u nichž poptávka po cizozemských statcích je nejslabší. Nebo chceme-li býti docela přesni, musíme prý vlastně říci: ony země, po jejichž vývozních statcích je v cizině největší poptávka a jichž statky mají při nejmenším objemu největší hodnotu, které leží nejbliže dolům a v nichž je nejmenší poptávka po cizím zboží, jsou to, kde peníze budou mít nejnižší hodnotu, nebo jinými slovy, kde v celku ceny budou nejvyšší. Příčiny i další důsledky velmi jasně vysvětluje Taussig:⁷⁶⁾ Představme si velmi zjednodušeně, že Anglie vyvází jen uhlí, Itálie jen citrony, a předpokládejme, že hodnota citronů je větší. Tu Itálie vyveze do Anglie více (v peněžní hodnotě), než dováží. Drahý kov plyne do Itálie. Ceny zde stoupnou a s nimi i důchody peněžní. Na druhé straně ceny a důchody peněžní v Anglii klesnou. Jakmile tento proces nastane, oslabí se tím vývoz citronů z Itálie; neboť citrony stou-

⁷⁶⁾ Principles of Economics.

pnou tu v ceně spolu s jinými statky, kdežto angličtí spotřebitelé, kteří je kupují, mají menší peněžní důchody. Avšak vývoz uhlí z Anglie obdrží vzpruhu. Ceny v této zemi klesají a cena uhlí klesá s jinými statky; tudíž může uhlí býti posláno do Itálie za nižší cenu. Jeho spotřeba v Itálii obdržela vzpruhu nejenom pro nižší cenu jeho, nýbrž i tím, že peněžní důchody v Itálii stoupají. Konečně dosáhne se stupně, kde cena uhlí zrovna vyrovná se citronům. Dovoz rovná se peněžní hodnotou vývozu, drahý kov již neproudí, rovnováha je dosažena. V jakém bodě právě se této rovnováhy dosáhne, to závisí patrně na povaze poptávky po obou statcích v zemích spolu obchodujících. Jestliže poptávka po obou statcích je elastická, rovnováhy dosáhne se brzo. Jestliže vyšší cena citronů má brzo v zápětí pokles spotřeby v Anglii a jestliže nižší cena uhlí dodá ihned vzpruhu spotřebě v Itálii, tu peněžní hodnota obou statků brzo se vyrovná. Avšak jestliže lid v Anglii má silnou — t. j. nepružnou — potřebu citronů a nepřestane používatí skoro téhož množství jich, i když jich cena poněkud stoupne; a jestliže na druhé straně, lid v Itálii má neelastickou potřebu po uhlí a nezvýší potřebu jeho, třebas se i cena jeho zmenšila — tu nastane dlouhý proces změny cen i změny důchodů. Země, jež má velkou poptávku po výrobcích druhé země, bude mít poměrně nízké ceny a nízké důchody; země, po jejímž vývozu je vytrvalá poptávka v jiné zemi, bude mít poměrně vysoké peněžní mzdy a peněžní důchody. Příklad tuto předpokládaný ukazuje nám základní pravidlo. Ona země má největší zisk z mezinárodního obchodu, po jejímž vývozu je největší poptávka a u níž samé je poptávka po statcích, které dováží — to jest po vývozních předmětech z jiných zemí — slabá. Ona země má nejmenší zisk, která má nejnaléhavější poptávku po výrobcích jiných zemí. —

Jak vidíme, podává nám theorie kvantitativní v sobě ucelené vysvětlení mnohých zjevů, které by jinak bylo těžko vysvětlit; ukazují nám síly, které působí k tomu, že se drahé kovy rozdělují rovnoměrně mezi různé země, že i bez velkých pohybů drahokovů dochází k vyrovnání se dovozu a vývozu resp. vzájemných platů, že důchody i ceny v různých zemích musí býti různě vysoké, a vysvětluje, jak se výhody plynoucí z mezinárodního obchodu mezi země tyto rozdělují. Arci jak praví Taussig,⁷¹⁾ je nejméně nesnadno, sledovati tyto síly v jednotlivých konkrétních případech; neboť stává se zřídka, aby některý činitel účinkoval sám o sobě, zřídka též, aby různí činitelé působili současně v témž směru. Je to nesnáz, často se vyskytující v národním hospodářství. Jistý počet sil působí spolu — někdy v témž směru, někdy proti sobě navzájem — a

⁷¹⁾ Principles of Economics, I. sv., str. 499—502.

přivodí určitý hrubý výsledek. Ježto je nám odňata možnost dobře uváženého pokusu, musíme vzítí útočiště k hypotetickému uvažování a musíme se spokojiti se všeobecnými závěry, potvrzenými jen z části bezprostřední zkušeností (účinky inflace papírových peněz, vyrovnávání se platů mezi různými zeměmi jen s nepatrným použitím peněz, různá výše cen a důchodů v jednotlivých zemích).

Helfferich⁷⁸⁾ uvádí jako další doklad ze zkušenosti, potvrzující závěry kvantitativní theorie, osudy válečné náhrady po válce německo-francouzské. Dříve bylo ukázáno, jaké účinky mají podle theorie kvantitativní (Mill) takové platy mezinárodní, jež neplynou ze styků obchodních a podotčeno, že následkem převodu většího množství peněz ze země poplatné musí tu ceny klesnout, v zemi přijímající stoupnout a že tudíž vývoz ze země oné vzroste a dovoz klesne, až mezi platy vzájemnými nastane rovnováha. Podobné účinky dostavily se, jak Helfferich ukazuje, v mezinárodní cirkulaci i při placení 5miliardové náhrady francouzské. Neboť ač byla toliko asi čtvrtina celé kontribuce realizována ve zlatě a celý zbytek převeden v cenných papírech a ve zboží, přece jen zásoba kovových peněz stoupla v Německu na úkor ostatních zemí evropských průběhem dvou let o více než 40 procent stavu na počátku mincovní reformy. Tím byl způsoben v Německu relativní přebytek peněz a v súčasných cizích zemích relativní nedostatek jich. Reakcí na tento přesun bylo, že především po zaplacení miliardové náhrady a když ustala mimořádná potřeba peněz, způsobená přespekulováním a krizí z r. 1873, sazby úrokové pro krátkodobý úvěr na německém peněžním trhu stály po delší dobu níž než na kterémkoli zahraničním trhu peněžním, a že za druhé i po zaplacení náhrady nepřestala německá obchodní bilance vykazovati značný přebytek dovozu; skutečnost, že potřeba peněz německého národního hospodářství byla kryta v daleko větší míře nežli potřeba německého národního hospodářství po jiných státech, podporovala výměnu peněz, v Německu poměrně nadbytečných za takové výrobky ciziny, po nichž byla v Německu větší poptávka, výměnu, která se mohla jen potud dít, pokud v Německu za příslušné statky byly placeny vyšší ceny než v cizině t. j. pokud v Německu relativní přebytek peněz udržoval hodnotu peněz oproti statkům, jejichž potřeba byla kryta v menší míře, na nižším stupni než v cizině. — Jako další doklad mohly by býti ještě uvedeny následky australských a kalifornských objevů zlata. Dříve bylo uvedeno, jaké následky by podle kvantitativní theorie (Ricardo) musil míti objev nového zlatého dolu, že by tu v zemi této musely

⁷⁸⁾ Das Geld, str. 458.

stoupnout ceny a že by následkem toho stoupl dovoz, poklesl vývoz, až by přebytké zlatu odplynulo. Že v Australii (a Kalifornii) po objevech zlata v letech padesátých mzdy i ceny skutečně značně stouply, bylo již dříve uvedeno. A stejně význačně dostavily se i účinky na zahraniční obchod.⁷⁹⁾ Vývoz poklesl; neboť kdežto dříve hlavními vývozními předměty byly vlna a lůj, nyní domácí chov dobytka změnil se vzhledem ku zvýšeným (až čtyřnásobně) cenám masa potud, že přihlíženo hlavně k výrobě masa pro domácí potřebu. Naproti tomu dovoz značně stoupl; neboť kdežto dosud Australie vyráběla vlastní obilí, sýr, máslo, nyní z velké části předměty ty dovážela, tím více pak předměty průmyslové výroby, o nichž praví Cairnes, že žádné z nich, ani nejhrubšího druhu, nebyly nyní vyráběny v kolonii, bylo-li jen trochu možno je dovážet. Tyto změny byly pro Australii příznivy. Ne co se týče domácích výrob — neboť ceny jich, jak praví Cairnes, stouply stejně, jako náklady zlata klesly, takže po této stránce jich spotřeby země ty neměly žádné výhody ze svého laciného zlata — nýbrž pokud se týče jich zahraničního obchodu. Ceny ve světě nestouply v tom stupni, jak se zmenšily náklady zlata; a následek toho po této stránce svých obchodů Australie a Kalifornie získávaly — získávaly přímo v poměru ku zmenšenému výrobnímu nákladu jich zlata, zmenšenému stoupnutím cizozem. cen, pokud nastalo.

I zde máme tedy zase souvislý a jak se zdá, nerozborný řetěz důvodů, svědčících pro teorii kvantitativní. Ve skutečnosti přihlédneme-li blíže, shledáme, že jsou tu v jednom promíseny části nepochybně správné s částmi více než pochybnými. Pokusme se obě od sebe oddělit!

Ke správným částem počítám přece jen klassickou teorii o vyrovnávání se dovozu a vývozu, nebo správněji celkových platů, konaných nějakou zemí a zemí té povinovaných.⁸⁰⁾ Poruší-li se rovnováha ta (na

⁷⁹⁾ Viz Cairnes, The Australian Episode v Essays in Political Economy. —

⁸⁰⁾ Prof. Wieser vyslovuje se ve své »Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft« (Grundriss der Sozialökonomik, I. Abt. Wirtschaft und Wirtschaftswissenschaft, stránka 436) oproti této teorii, nazýváje ji jednou z oněch geniálních polopravd, na nichž založena je sláva klasiků, jež však jsou i jejich slabou stránkou, přinášeje nám poznatky o překvapující jednoduchosti, avšak zastavujice zároveň cesty, na nichž by bylo možno dospěti k prohloubeným názorům a nepochybným přesvědčením. Vytýká především, že se tu předpokládá stav, při němž mezinárodní bilanci platební tvoří ve zcela převážné míře ony platy, které se mají konati za hodnoty obchodní bilance. S tím však nelze již nyní počítati, neboť v mezinárodních stycích musí se dnes platiti velmi značné obnosy z jiných titulů. Ještě daleko méně uspokojuje klassické učení potud, že nás nepoučňuje o tom, jakými prostředky se aktivní i passivní položky mezinárodní pla-

př. válečnou náhradou nebo jinými rušivými okolnostmi), jsou tu síly, které působí k obnovení rovnováhy té. Jenže mechanismus ten nezáleží, jak předpokládá kvantitativní theorie, v převodech peněz a v působení zvětšeného resp. zmenšeného množství peněz v obou zemích na ceny, nýbrž spíše v působení na směnečné kursy.

Hovorna.

Německá věda a vlastenecká sociologie česká. (Ukázka z předmluvy k III. svazku Chalupného »Sociologie«.)

»První svazek tohoto díla vznikl za prvá dvě leta války, za hrůz vlády Stürgkhovy; onen den roku 1916, kdy jsem rukopis jeho přivezl a odevzdal do tiskárny do Berouna, Stürgkh zahynul rukou Bedřicha Adlera. Snad je v tom více než pouhá náhoda. Tolik mohu aspoň konstatovat, že v oné době, kdy nejhrušším násilím jsme byli vhnáni do hmotného i duchovního jha německého, kdy v knize J. Macka censura zabavila i přirovnání Smitha ke Kantovi, jako prý nepřipustné snižování německé vědy, žádný spis český neodvážil se tak bez obalu hlásit k sourodé vědě francouzské, anglické a ruské a tak rozhodně potírat nadutost a nedomyšlenost vědy německé, jako spis můj. Profesoři Engliš a Weyr, kteří v »Lidových Novinách« brněnských napadli mou knihu, neopomenuli diplomaticky postavit na pranýř tuto moji neuctu k německým vědcům (viz mou brožuru »První česká sociologie a poslední odpadky brněnské kritiky« z r. 1917); zajímavý, že denunciaci proti Jiráskovi a jiným spisovatelům českým, tak také tento útok vyšel z Brna. Ale kosa přišla na kámen, okolnosti ulomily

tební bilance uvádějí v souvislost a navzájem odvažují. I kdyby se pohyby dovozu zboží a vývozu daly docela odvoditi ze směnné hodnoty peněz, nepostačí přece nikterak odvolati se na směnnou hodnotu peněz, chceme-li odůvodniti zásilky kapitálové a platy úroků, nebo úspory zasílané domů vystěhovalci a pohyby peněz, které souvisejí s mezinárodními cestami. Wieser má tudíž za to, že sluší příčinu toho že mezinárodní platební bilance nějaké země směřuje stále a stále k rovnováze, hledati jinde. Mezinárodní platební bilance není ničím jiným než součtem osobních bilancí v národě; jako pak v každém jednotlivém hospodářství je snaha po hospodářské rovnováze, tak se snaha ta projevuje i v mezinárodní platební bilanci. — První námitka je nepochybně správná. Ale neplyne z ní nikterak, že by se theorie klasická musela zcela zavrhnout, nýbrž třeba ji jen doplnit tak, aby se nevztahovala jen na dovoz a vývoz, nýbrž také na ostatní platy. Pokud se týče další námitky, možno doznati, že některé položky mezinárodní platební bilance jsou na výši směnečných kursů celkem nezávisly. To však nevádí, stačí, jestliže u jiných tomu tak není, jimi děje se pak ono vyrovnání. Pokládám tedy jádro klasické theorie — arci v té modifikaci, jak nahoře podána — přece jen za správné. Arci je možno také »umělé« vyrovnání platební bilance pomocí nových výpůjček soukromníků, zvláště však státu. Ale to není možno trvale a v přílišné míře; proti tomu působí přece jen ona snaha po hospodářské rovnováze nahoře zmíněná. V tom směru možno přece jen onu theorii o vyrovnávání se vzájemných platů doplniti ještě vývody Wieserovými.